

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА – ЕЛЕМЕНТ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ

УДК : 343

Є. Д. Лук'янчиков

*доктор юридичних наук, професор, Національний
технічний університет України «КПІ»*

В. Є. Лук'янчикова

науковий співробітник НДІ МВС України

Аналізується поняття криміналістичної характеристики та структура її елементів. Проведено порівняння та співставлення характеристик злочину, які зустрічаються в наукових дослідженнях. Висловлюються сумніви щодо елементів оперативно-розшукової та оперативно-тактичної характеристик злочину.

Ключові слова: *характеристика злочинів, криміналістична характеристика, методика розслідування, кореляційні зв'язки, алгоритмізація, прогнозування.*

THE CRIMINALISTIC'S CHARACTERISTICS
ARE THE ELEMENT OF METHODOLOGY
INVESTIGATION OF SOME TYPES OF CRIMES

Lukianchikov E. D., Lukianchikova V. E.

Received: 2 Mar 2017

Зміни у структурі та характері сучасної злочинності, зростання кількості злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, специфічною ознакою яких є наявність корумпованих зв'язків, зумовлює необхідність удосконалення наявних методик розслідування таких злочинів та розроблення нових. Тільки науково обґрунтована методика дозволяє вирішувати системні завдання повного і достовірного розслідування злочинів. Значне місце у розробленні таких методик належить криміналістичній характеристиці, на основі якої у взаємозв'язку з іншими характеристиками злочину, можуть бути побудовані гносеологічні концепції й моделі встановлення істини у кримінальних провадженнях [1, 362–363]. Вчення про криміналістичну характеристику, зазначають В. Г. Гончаренко та В. Е. Бергер, привертає увагу науковців та практиків. Без неї методика розслідування, як розділ науки, у певному розумінні втрачає сенс [2, 45]. Сьогодні більшість посібників з методики розслідування починаються з висвітлення загальних питань криміналістичної характеристики та опису її елементів [3; 4, 6–73].

Перші згадки про криміналістичну характеристику зустрічаються в роботах О. Н. Колесніченка та Л. А. Сергеева [5; 6]. Подальший етап розвитку вчення про криміналістичну характеристику супроводжувався активним обговоренням на наукових

семінарах та конференціях, висвітлювався в публікаціях В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, В. А. Журавля, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, М. А. Погорецького, М. В. Салтевського, М. О. Селіванова, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітька та інших авторів.

Не вдаючись до поглибленого аналізу наведених визначень, слід звернути увагу на загальні ознаки, які знаходять у них відображення: а) система узагальнених відомостей про ознаки певного виду злочинів; б) встановлення кореляційних зв'язків між такими даними; в) призначеність для використання в розслідуванні конкретних видів злочинів.

В узагальненому вигляді криміналістичну характеристику розглядають як ідеальну модель типових зв'язків та закономірно сформованих джерел доказової інформації, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях та найбільш ефективні засоби розслідування окремих видів злочинів. З криміналістичної точки зору будь-яка розслідувана подія (злочин) являє собою інформаційну модель певного класу, що піддається достатньо точній діагностиці, а отже – алгоритмізації та прогнозу розслідування. Іншими словами, знання зазначеної інформаційної структури зумовлює стратегію пошуку істини і тактику доказування [1, 363].

Злочин є об'єктом дослідження багатьох наук, кожна з яких намагається вивчити та описати його соціальний, кримінологічний, морально-етичний, криміналістичний та інші аспекти, з метою подальшого використання таких відомостей для розкриття, розслідування, запобігання злочинів. Кожна з них досліджує ті елементи і ознаки злочину, що належать до її предмета, акцентує увагу на найбільше суттєві риси цього суспільно-небезпечного соціального явища.

В криміналістичній характеристиці опису підлягають ознаки, що мають саме криміналістичне значення, сприяють підвищенню ефективності організації роботи з розкриття злочинів. Проте це не виключає можливості використовувати для побудови методик

розслідування відомості про ознаки злочину, що містяться в інших характеристиках. Використанню кримінологічних даних з метою розкриття конкретного виду злочинів присвячено самостійне наукове дослідження. Це є наочним свідченням, коли накопичений матеріал однієї галузі знань використовується іншою для розроблення ефективних методик розслідування [7].

Тривалий час для розроблення методичних рекомендацій з розслідування злочинів використовували відомості кримінально-правової та кримінологічної характеристик, що не могло повною мірою забезпечити потреби практики. Перед науковцями постало завдання враховувати відомості про ті ознаки злочину, що мали важливе криміналістичне значення, сприяли результативності методик розслідування.

Більше двадцяти років тому зроблено спробу розробити альтернативу поняттю «криміналістична характеристика злочинів» та замінити його поняттям «типові інформаційні моделі злочинної діяльності». За слушною думкою Г. К. Захарова, поняття криміналістична характеристика широко використовується в навчальній літературі, не вичерпало своїх можливостей, а тому навряд чи потребує запропонованої заміни [8, 167–174].

Криміналістична характеристика як кримінально-правова та кримінологічна містить інформацію про злочин в цілому, а також складові його елементи (об'єкт та об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону). На відміну від них вона являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для усіх видів злочинів. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення даної категорії криміналістики.

Зважаючи на те, що в криміналістичній характеристиці мають відображатися

відомості тільки про ознаки злочину, сумнівним вважається описування у ній тих обставин, що безпосередньо злочину не стосуються, хоч і впливають на організацію роботи з його розслідування. До них інколи відносять вихідні дані на початок розслідування, що мають значення для висування версій [9, 312], характеристику типових ситуацій даного виду злочинів [10, 9–10], умов охорони предмета злочинного посягання [11, 92], описування стану та особливостей боротьби з різними категоріями злочинних дій (поняття даного виду злочинів, послідовність, строки розслідування, стан і значення боротьби з окремими видами злочинів) [12, 6–9], стан виявлення причин і умов, що склали детермінаційний комплекс обставин, які породили і обумовили злочинність в умовах виконання покарань [13, 266] і т. п.

В процесі дискусії навколо криміналістичної характеристики сформовано думку про її структуру, яка складається з відомостей, що описують чотири сторони злочину: а) предмет безпосереднього посягання; б) спосіб вчинення злочину в широкому розумінні; в) типову обстановку – «слідову картину» в широкій інтерпретації; г) особу злочинця. Відомості про типові елементи криміналістичної характеристики можуть набувати відмінної інтерпретації залежно від конкретного виду злочинів, слушно зазначає В. І. Бояров, досліджуючи злочини екстремістського спрямування [14, 32–33].

Погоджуючись з подібним підходом до визначення структури криміналістичної характеристики, не можна залишити без уваги думку Р. С. Белкіна щодо недоцільності виокремлювати самостійними елементами спосіб вчинення злочину і слідову картину. Описування способів вчинення і приховування злочинів полягає не тільки в описуванні дії чи бездіяльності, за допомогою яких досягається мета злочинного посягання, але і в описуванні типових наслідків застосування того або іншого способу, тобто залишених слідів його застосування і місць, які імовірно можуть бути виявлені. «Голе» описування способу вчинення злочину не

досягає мети, його слід проводити або від слідів застосування даного способу з тим, щоб за ними розкривати механізм злочину, або до слідів застосування цього способу, щоб користуючись відомостями про нього, зуміти виявити докази вчиненого злочину та встановити злочинця [9, 314].

Подальша практика розслідування злочинів та розроблення окремих методик розслідування свідчать про доцільність самостійного розгляду таких елементів криміналістичної характеристики як спосіб злочину та слідова картина. Необхідність розглядати спосіб злочину у зв'язку з слідами, які ним утворюються, не викликає заперечень. Починається розслідування саме з вивчення слідової картини конкретного злочину та порівняння її з типовою, що відображена у криміналістичній характеристиці. За слідовою картиною є можливість висунути версії про можливі способи злочину, усвідомити, які і де слід шукати сліди, щоб підтвердити або спростувати висунуті версії. Між способами вчинення злочинів і слідами, які при цьому утворюються, існують певні кореляційні залежності, як і між іншими елементами криміналістичної характеристики, а тому нехтувати ними недоцільно.

Розкриття злочинів забезпечується поєднанням можливостей двох видів діяльності: кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової. Актуальність даного питання не втрачає свого значення і в умовах доповнення кримінально-процесуальних засобів пізнавальної діяльності з розслідування інститутом негласних слідчих (розшукових) дій, які за своєю сутністю, прийомами, методами і суб'єктом їх проведення наближаються до оперативно-розшукових заходів.

Зважаючи на те, що в розкритті злочинів значне місце належить оперативно-розшуковій діяльності, науковцями цієї галузі зроблена спроба розробити власну характеристику злочинів. Це зумовлено намаганням розкрити ті сторони, риси, ознаки злочину, що не набули відображення в інших характеристиках і мають суттєве значення для

розробки рекомендацій з розкриття і запобігання злочинів саме оперативно-розшуковими силами, засобами і методами.

Так, І. І. Басецький розглядає дану характеристику як науково-практичний термін, що «позначає сукупність специфічних ознак, притаманних як злочинності в цілому, так і окремим видам і конкретним злочинам, що використовуються для розробки рекомендацій, спрямованих на прийняття ефективних управлінських та оперативно-тактичних рішень» [15, 37].

Виходячи із загального уявлення про характеристику, зазначимо, що: а) у ній мають описуватися відмінні якості, властивості, ознаки злочину; як самостійний інститут теорії ОРД вона має володіти набором характерних властивостей, які лише в сукупності можуть сформулювати критерії для визначення даного поняття, на що звертає увагу більшість науковців. Разом з тим, автори не показують, якими мають бути ці відомості; б) в оперативно-тактичній характеристиці виду злочинів мають міститися відомості ні про що інше, ніж злочин. Відомості про стан оперативної обстановки в регіоні, стан боротьби із злочинністю і т. п. характеризують не сам злочин, а стан і умови роботи з його розкриття.

На даний час будь-яких ознак злочину оперативно-тактичного характеру не виявлено. Для побудови цієї характеристики використовують елементи й ознаки злочину, достатньою мірою досліджені й описані в інших характеристиках. Наближено до оперативно-розшукової діяльності

вважаємо криміналістичну характеристику, використання якої певною мірою може задовольнити як потреби науковців під час розробки рекомендацій з розслідування злочинів, так і оперативних працівників, які застосовують дані рекомендації для розкриття злочинів специфічними засобами і методами.

Визначаючи предмет теорії ОРД, як самостійної галузі наукових знань, В. А. Лукашов, поряд з іншими, відносить до нього правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти [16, 90–91]. Дану думку поділяють й інші автори, які до предмета науки відносять: практику боротьби із злочинністю з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів; правові основи ОРД; систему правових та інших відносин, що виникають в процесі застосування зазначених сил, засобів і методів.

Отже, безпосередньо злочин не є предметом теорії оперативно-розшукової діяльності, але усі його елементи і ознаки різною мірою сприяють встановленню обставин його вчинення і в першу чергу причетної до цього особи. При цьому широко й комплексно використовуються відомості характеристик злочину, що розроблені іншими галузями юридичної науки.

На завершення слід зазначити, що розроблення сучасних криміналістичних методик розслідування має здійснюватися з урахуванням криміналістичної характеристики певного виду злочинів, яка містить у собі відомості як про якісні ознаки, так і про кореляційні зв'язки між її елементами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Криміналістика. Академічний курс* : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
2. *Гончаренко В. И., Бергер В. Е. Криминалистика и криминалисты*. Киев : Вища шк., 1989. 128 с.

3. *Мельниченко С. П.* Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного переміщення вогнепальної зброї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Дніпро : ДДУВС, 2016. 20 с.
4. *Чорноус Ю. М., Сакаль Ю. М.* Початковий етап розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними злочинними угрупованнями: навч. посіб. Київ : Аванпост-прим, 2015. 195 с.
5. *Колесниченко А. Н.* Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харьков, 1967. 42 с.
6. *Сергеев Л. А.* Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Москва, 1966. 24 с.
7. *Вайнагий И. И.* Использование криминологических данных в раскрытии преступлений, совершаемых в отношении иностранных граждан (по материалам Украины) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1992. 296 с.
8. *Захаров Г. К.* Новый учебник по криминалистике – новый материал для дискуссии // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : матер. вузов. юбил. науч.-практ. конф. (к 85-летию со дня рождения Р. С. Белкина) : в 2-х ч. Ч. 1. Москва : Академия управления МВД России, 2007. С. 167–174.
9. *Белкин Р. С.* Курс криминалистики : в 3-х т. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва : Юристъ, 1997. 480 с.
10. *Пантелеев И. Ф.* Методика расследования преступлений : учебное пособие. Москва : ВЮЗИ, 1975. 46 с.
11. *Танасевич В. Г.* Теоретические основы методики расследования преступлений // Сов. государство и право. 1977. № 6. С. 88–96.
12. *Возгрин И. А.* Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Л., 1976. 236 с.
13. *Джужа О. М., Колб І. О.* Про деякі особливості реалізації на практиці криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються засудженими у ході відбування покарання у виді позбавлення волі // Актуальні питання реформування правової системи : зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 24–25 червня 2016 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2016. С. 265–267.
14. *Бояров В. І.* Щодо криміналістичної характеристики злочинів екстремістського спрямування // Кримінальне провадження : новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18–19 квітня 2013 року, м. Сімферополь-Алушта). Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. С. 32–33.
15. *Басецкий И. И., Кабанов Г. Н., Шиенок В. П.* Словарь оперативно-розыскных терминов. Минск : Академия МВД РБ, 1993. 45 с.
16. *Лукашов В. А.* Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Введение в курс. Киев : КВШ МВД СССР, 1976. 172 с.

Стаття надійшла до редакції: 02.03.2017.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

**THE CRIMINALISTIC'S CHARACTERISTICS ARE THE ELEMENT OF
METHODOLOGY INVESTIGATION OF SOME TYPES OF CRIMES**

Lukianchikov E., Lukianchikov V.

Abstract: The concept of criminalistics description and structure of its elements is analyzed. Comparison of characteristics of crime, which are found in scientific investigation is made. Every science tries to select and investigate those signs of crime and their aggregate, which are instrumental in the decision of tasks from solving and prevention of crimes.

The most developed characteristics are criminology, criminal law and criminalistics. It is suggested to use information about the signs of crimes, that is contained both in criminalistics and in other descriptions for organization and planning of work of solving of crimes.

Doubts in relation to possibility of construction criminal procedure and operational-investigative characteristics of the crime are expounded. Despite the fact that criminal procedural and operational-investigative activities occur around the crimes it is not the object of the investigations. It is necessary to use information that is contained in descriptions that is worked out at corresponding level and passed the protracted approbation practice for development of recommendations for solving of crimes.

Keywords: description of crimes, criminalistics description, methodology of investigation, cross-correlation connections, algorithmization, prognostication.

**КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА – ЭЛЕМЕНТ МЕТОДИКИ
РАССЛЕДОВАНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ВИДОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Лукьянчиков Е. Д., Лукьянчикова В. Е.

Аннотация: Анализируется понятие криминалистической характеристики и структура ее элементов. Проведено сравнение и сопоставление характеристик преступления, которые встречаются в научных исследованиях. Высказываются сомнения относительно элементов оперативно-розыскной и оперативно-тактической характеристики преступления.

Ключевые слова: характеристика преступлений, криминалистическая характеристика, методика расследования, корреляционные связи, алгоритмизация, прогнозирование.